

*śrīḥ*  
*śrīmatē rāmānujāya namaḥ*  
*śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ*  
*śrīsītālakṣmaṇabharataśatrughnahanumatsamēta śrīrāmacandra*  
*parabrahmaṇē namaḥ*

*śrīmadrāmāyaṇē vālmīkiyē ādikāvyaē ayōdhyākāṇḍē*

**॥ *dvicatvāriṃśaḥ sargaḥ* ॥**

*This document has been prepared by*

*Sunder Kidāmbi*

*with the blessings of*

*śrī raṅgarāmānuja mahādēśikan*

*His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam*

śrīḥ  
śrīmatē rāmānujāya namaḥ  
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ  
śrīsītālakṣmaṇabharataśatrughnahanumatsamēta śrīrāmacandra  
parabrahmaṇē namaḥ

## ॥ dvicatvāriṃśaḥ sargaḥ ॥

rājñō bhuvī nipatanaṃ śrīrāmasya kṛtē vilapanaṃ ca,  
kaikēyīkarṭṛkanijāṅgasparśasya rājñā niṣēdhaḥ kaikēyyāḥ  
parityāgaśca, kausalyāyāḥ sēvakānāṃ ca sahakārēṇa tasya  
kausalyābhavanē gamanaṃ tatrāpi śrīrāmasya kṛtē tēna  
duḥkhasyaivānubhavaḥkaraṇam

yāvat tu niryatastasya  
rajōrūpamaḍṛśyata |  
naivēkṣvākuvarastāvat  
sañjahārātmacakṣuṣī ॥ 2.42.1 ॥

yāvad rājā priyaṃ putraṃ  
paśyatyatyantadhārmikam |  
tāvad vyavardhatēvāsya  
dharāṇyāṃ putradarśanē ॥ 2.42.2 ॥

na paśyati rajō'pyasya  
yadā rāmasya bhūmipaḥ |  
tadārtaśca niṣaṇṇaśca  
papāta dharaṇītalē ॥ 2.42.3 ॥

tasya dakṣiṇamanvāgāt  
 kausalyā bāhumaṅganā |  
 paraṃ cāsyānvagāt pārśvaṃ  
 kaikēyī sā sumadhyamā || 2.42.4 ||

tāṃ nayēna ca sampannō  
 dharmēṇa vinayēna ca |  
 uvāca rājā kaikēyīṃ  
 samīkṣya vyathitēndriyaḥ || 2.42.5 ||

kaikēyi māmakāṅgāni  
 mā sprākṣīḥ pāpaniścayē |  
 nahi tvāṃ draṣṭumicchāmi  
 na bhāryā na ca bāndhavī || 2.42.6 ||

yē ca tvāmanujīvanti  
 nāhaṃ tēṣāṃ na tē mama |  
 kēvalārthaparāṃ hi tvāṃ  
 tyaktadharmāṃ tyajāmyaham || 2.42.7 ||

agr̥hṇāṃ yacca tē pāṇi -  
 magniṃ paryaṇayaṃ ca yat |  
 anujānāmi tat sarva -  
 masmin lōkē paratra ca || 2.42.8 ||

bharataścēt pratītaḥ syād  
 rājyaṃ prāpyaitadavyayam |  
 yanmē sa dadyāt pitrartham  
 mā māṃ taddattamāgamat || 2.42.9 ||

atha rēṅusamuddhvastaṃ  
 samutthāpya narādhipam |  
 nyavartata tadā dēvī  
 kausalyā śōkakarśitā || 2.42.10 ||

hatvēva brāhmaṇaṃ kāmāt  
 sprṣṭvāgnimiva pāṇinā |  
 anvatapyata dharmātmā  
 putraṃ sañcintya rāghavam || 2.42.11 ||

nivṛtyaiva nivṛtyaiva  
 sīdatō rathavartmasu |  
 rājñō nātibabhau rūpaṃ  
 grastasyāṃśumatō yathā || 2.42.12 ||

vilalāpa sa duḥkhārtaḥ  
 priyaṃ putramanusmaran |  
 nagarāntamanuprāptaṃ  
 buddhvā putramathābravīt || 2.42.13 ||

vāhanānāṃ ca mukhyānāṃ  
 vahatāṃ taṃ mamātmajam |  
 padāni pathi dṛśyantē  
 sa mahātmā na dṛśyatē || 2.42.14 ||

yaḥ sukhēnōpadhānēṣu  
 śētē candanarūṣitaḥ |  
 vījyamānō mahārhabhiḥ  
 strībhirmama sutōttamaḥ || 2.42.15 ||

sa nūnaṃ kvacidēvādya  
 vṛkṣamūlamupāśritaḥ |  
 kāṣṭhaṃ vā yadi vāsmāna -  
 mupadhāya śayiṣyatē || 2.42.16 ||

utthāsyati ca mēdinyāḥ  
 kṛpaṇaḥ pāṃsugunṭhitaḥ |  
 viniḥśvasan prasravaṇāt  
 karēṇūnāmivarṣabhaḥ || 2.42.17 ||

drakṣyanti nūnaṃ puruṣā  
 dīrghabāhuṃ vanēcarāḥ |  
 rāmamutthāya gacchantam  
 lōkanāthamanāthavat || 2.42.18 ||

sā nūnaṃ janakasyēṣṭā  
 sutā sukhasadōcitā |  
 kaṇṭakākramaṇaklāntā  
 vanamadya gamiṣyati || 2.42.19 ||

anabhijñā vanānāṃ sā  
 nūnaṃ bhayamupaiṣyati |  
 śvapadānarditaṃ śrutvā  
 gambhīraṃ rōmaharṣaṇam || 2.42.20 ||

sakāmā bhava kaikēyi  
 vidhavā rājyamāvasa |  
 nahi taṃ puruṣavyāghraṃ  
 vinā jīvitumutsahē || 2.42.21 ||

ityēvaṃ vilapan rājā  
 janaughēnābhisaṃvṛtaḥ |  
 apasnāta ivāriṣṭaṃ  
 pravivēśa gṛhōttamam || 2.42.22 ||

śūnyacatvaravēśmāntāṃ  
 saṃvṛtāpaṇavēdikām |  
 klāntadurbaladuḥkhārtāṃ  
 nātyākīrṇamahāpathām || 2.42.23 ||

tāmavēkṣya puriṃ sarvāṃ  
 rāmamēvānucintayan |  
 vilapan prāviśad rājā  
 gṛhaṃ sūrya ivāmbudam || 2.42.24 ||

mahāhradamivākṣōbhyaṃ  
 suparṇēna hṛtōragam |  
 rāmēṇa rahitaṃ vēśma  
 vaidēhyā lakṣmaṇēna ca || 2.42.25 ||

atha gadgadaśabdastu  
 vilapan vasudhādhipaḥ |  
 uvāca mṛdu mandārthaṃ  
 vacanaṃ dīnamasvaram || 2.42.26 ||

kausalyāyā gṛhaṃ śīghraṃ  
 rāmamāturnayantu mām |  
 nahyanyatra mamāśvāsō  
 hṛdayasya bhaviṣyati || 2.42.27 ||

iti bruvantaṃ rājāna -  
 manayan dvāradarśinaḥ |  
 kausalyāyā gr̥haṃ tatra  
 nyavēsyata vinītavat || 2.42.28 ||

tatastatra praviṣṭasya  
 kausalyāyā nivēśanam |  
 adhiruhyāpi śayanaṃ  
 babhūva lulitaṃ manaḥ || 2.42.29 ||

putradvayavihīnaṃ ca  
 snuṣayā ca vivarjitam |  
 apaśyad bhavanaṃ rājā  
 naṣṭacandramivāmbaram || 2.42.30 ||

tacca dr̥ṣṭvā mahārājō  
 bhujamudyamya vīryavān |  
 uccaiḥsvarēṇa prākrōśa -  
 ddhā rāma vijahāsi nau || 2.42.31 ||

sukhitā bata taṃ kālaṃ  
 jīviṣyanti narōttamāḥ |  
 pariṣvajantō yē rāmaṃ  
 drakṣyanti punarāgatam || 2.42.32 ||

atha rātryāṃ prapannāyāṃ  
 kālarātryāmivātmanaḥ |  
 ardharātrē daśarathaḥ  
 kausalyāmidamabravīt || 2.42.33 ||

na tvāṃ paśyāmi kausalyē  
sādhu māṃ pāṇinā spr̥śa |  
rāmaṃ mē'nugatā dṛṣṭi -  
radyāpi na nivartatē || 2.42.34 ||

taṃ rāmamēvānuvicintayantaṃ  
samīkṣya dēvī śayanē narēndram |  
upōpaviśyādhikamārtarūpā  
viniḥśvasantaṃ vilalāpa kṛcchram || 2.42.35 ||

|| ityārṣē śrīmadrāmāyaṇē vālmīkiyē ādikāvyē  
ayōdhyākāṇḍē dvicatvāriṃśaḥ sargaḥ ||